

В статье представлены теоретико-методологические основы изучения этнополитических дезинтеграционно-интеграционных процессов. В частности с помощью системного и сравнительного анализа определены место и роль этнополитической дезинтеграции и интеграции среди этнополитических явлений и процессов, выявлены и исследованы присущие им характеристики. Обобщено узкое понимание дезинтеграции / интеграции как определенного этнополитического процесса и широкое методологическое – в качестве критерия направления развития этнических (этнополитических) процессов.

The article presents theoretical and methodological bases for studying ethnopolitical disintegration and integration processes. In particular, with the help of system and comparative analysis, the place and role of ethnopolitical disintegration and integration among ethnopolitical phenomena and processes are determined, and their inherent characteristics are discovered and studied. A narrow understanding of disintegration / integration as a specific ethnopolitical process and broad methodological – as a criterion for the development of ethnic (ethnopolitical) processes have been generalized.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2017

УДК 342.72:340.12(73)

Корнієнко Г. П., НУ «ОЮА»

ПРОБЛЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ В ФІЛОСОФІЇ ПРАВА США

У статті досліджено погляди на природу прав людини в американській філософії права. Представлено аналіз ідей Дж. Ролза, Р. Дворкіна та Р. Нозіка, які відроджують ліберальну доктрину прав і свобод, ґрунтуючись на їх політичній складовій.

Взаємозв'язок людини і права, обґрунтування прав людини як цінності для суспільства було завжди в центрі уваги філософсько-правової думки. Новітня доба в історії людства, пов'язана з інтенсифікацією глобалізаційних процесів у всіх сферах соціального життя. Саме зараз необхідно відстояти права людини як найвищу цінність цивілізації. Сучасний дискурс прав людини, що функціонує у ліберальній ідеології, спирається на певні парадигмальні засади та риторичні формули, які потребують певного теоретичного осмис-

лення. Найбільш важливий внесок до розробки теоретичних основ дискурсу про права людини зробили представники ліберальної традиції у американській філософії права: Джон Ролз, Роберт Нозік, Рональд Дворкін. Саме тому у нашому дослідженні прав людини аналізуються їх праці.

Результати аналізу останніх джерел і публікацій показують, що філософсько-правова думка США розвивалася під впливом європейської філософії [7]. З часом американська філософія права знаходить свою індивідуальність, її ідеї набувають нового змісту та звучання. Концепція прав людини не є виключенням. Права людини стали предметом активного обговорення в англomовній філософсько-правовій літературі в працях А. Брауна, Дж. Берка, Джастіни Берлі, М. Коена. Монографії, присвячені концепції Р. Дворкіна, вийшли у Німеччині (К. Бігнер, Е. Романуса), Швейцарії (М.-М. Штольц), Франції (С. Веше і В. Дзанетті), Бельгії (Жюлі Алар). Аналізу теорії справедливості Дж. Ролза присвячені чисельні праці та наукові публікації Б. Аккермана, Б. Беррі, Д. Размуссена, А. Бучанана, М. Фрідмана, Ф. Хайєка, Х. Харта.

Метою статті є аналіз філософсько-правових концепцій прав людини в американській філософії права.

Американський соціальний філософ, Джон Ролз, прагнув знайти ідеал справедливого суспільства через прийняття універсальних принципів справедливості. У книзі «Теорія справедливості» він обговорює принципові питання прав, утвердження справедливості та справедливого розподілу. Ролз виділяє два принципи справедливості, на яких, на його думку, будується справедливий устрій суспільства. Згідно з першим принципом (принципом рівних свобод), «кожна людина має рівне право на максимально широку систему рівних основних свобод, сумісних з аналогічною системою свобод для всіх» [6, 187]. Другий принцип справедливості по суті включає два окремих принципи та формулюється наступним чином: «соціальні і економічні нерівності мають бути врегульовані таким чином, щоб вони вели до найбільшої вигоди найменш благополучних» (принцип відмінності); «щоб пов'язані з ними посади в суспільстві були відкриті для всіх за умови чесного дотримання рівності можливостей» (принцип рівних можливостей). «... Соціальні та економічні нерівності повинні задовольняти дві умови. По-перше, вони мають стосуватися становища і посад, доступних для всіх за умов чесної рівності можливостей; і, по-друге, вони мають бути якнайкорисніші

для найменш забезпечених членів суспільства» [6, с.193]. Принципи справедливості вибудовуються в чітку ієрархію: рівні свободи мають пріоритет перед рівними можливостями, а ті, у свою чергу, мають пріоритет перед рівними ресурсами.

У своїй теорії Ролз намагається роз'яснити принципи справедливості, які притаманні сучасній ліберальній демократії. В американському суспільстві в цей час необхідна була така концепція справедливості, що висловлювала б цінності та ідеали демократії, конкретизуючи їх у Конституції. На тлі цього Ролз висуває «контрактний» підхід до прав людини, ґрунтований на принципі рівності.

За характером теорії Ролза є дистрибутивною, оскільки питання про справедливість висувається ним у контексті розподілу так званих «первинних соціальних благ». До них належать ресурси і речі, необхідні будь-якій людині для здійснення її раціональних життєвих планів. Як б цілі не ставила перед собою людина, для їх втілення в життя їй потрібно мати основні громадянські права та свободи, дохід і добробут, можливості самореалізації та повноваження.

Розмірковуючи над ідеалом справедливого соціального устрою, Ролз повертається до моделі часів епохи просвітництва – «суспільного договору». У своїй теорії Ролз замінює поняття «природного стану» поняттям «початкового положення», яке ґрунтується на принципах справедливості. Ідея полягає у встановленні чесної процедури, в результаті якої будь-які принципи, що стали підсумком угоди, будуть справедливі. Люди оберуть такий варіант суспільної справедливості, який гарантуватиме їм найсприятливіші умови. А саме розподіл, який встановлює: рівні свободи для усіх, рівні можливості, рівний розподіл доходів та багатства. «Насправді, цей принцип є очевидним за симетрії сторін, що має спасти на думку кожній людині» [5, с. 138].

Ролз застосовує ідею суспільного договору як гіпотетичну ситуацію, де люди перебувають у невіданні, не знають економічної і соціальної ситуації в суспільстві, не знають свого місця в суспільстві, свого класового становища, свого соціального статусу. В умовах принципу невідання діють такі фактори, як відсутність інформації про факти загального характеру, про рівень економічного, політичного, культурного розвитку суспільства, його інституційної основи, незнання фактів, що стосуються соціального становища індивідів. У такій ситуації індивіди мають на договірній основі прийняти принципи справедливості. Уявний експеримент може бути проведений в будь-якому місці та в будь-який час, вважає Ролз. Задум цього розумового

експерименту полягає в тому, щоб знайти такі принципи для справедливого соціального порядку, з якими погодилися би усі розумні люди. Ролз передбачає, що будь-яка група розумних людей, що зібралася в одному місці й прийняла кілька простих правил ведення дискусії, в результаті обов'язково дійде висновків щодо справедливого соціального устрою. Дана ідея полягає у встановленні чесної процедури, в результаті якої будь-які принципи, що стали підсумком угоди, будуть справедливі. Мотивація сторін передбачає існування договірної теорії і реалізації її в життя на основі соціальної солідарності та доброї волі.

Проте Ролз не прагне побудувати модель виникнення соціальних інститутів із «природного стану». «Я не вірю, – переконував Ролз, – в здатність утилітаризму забезпечити задовільне витлумачення основних прав і свобод громадян, як вільних та рівноправних осіб... Я удався до загальнішого й абстрактнішого подання ідеї суспільного договору, виходячи на неї через ідею первісної позиції» [5, с. 12].

Концепція іншого професора Гарварду Роберта Нозіка, що критикує теорію справедливості Ролза, заснована на радикальному розумінні прав людини. Теорія, розроблена Нозіком, ґрунтується на простих, прийнятних для більшості принципах. Ці принципи: людина – автономна, раціональна й вільна істота; істота, що має невід'ємні права, захист яких лежить в основі політичного життя суспільства. Суспільство, за Нозіком, складається як результат вільних обмінів між індивідами, нормативні рамки тут задаються виключно природними індивідуальними правами (до числа основних природних прав відноситься передусім право індивіда на свободу і рівність). «Люди мають право власності відносно самих себе і своєї праці та мають право самостійно вирішувати, що з ними стане і що вони будуть робити ...» [4, с.219].

Державі та її інститутам відводиться лише роль, яку їм залишають індивіди. Легітимною може вважатися лише така держава, яка відповідає правам. Держава виникає як неумисний результат актів обміну і взаємної передачі компетенцій. Держава в цій доктрині є інститутом з повноваженнями, що постійно зменшуються, звужуються з розширенням прав і свобод громадян. Нозік визнає необхідність «мінімальної» держави, що відбирає у індивідів право на застосування насильства, але в той же час надає їм захист від свавілля. «Мінімальна держава, вважав Р. Нозік, – це найбільш екстенсивна держава, яку можна виправдати» [3,с.239]. Виникнення мінімальної держави має

на меті зменшити кількість порушення прав у суспільстві. Політичні інститути та державна влада мають бути організовані у такий спосіб, щоб залишати недоторканою свободу індивіда. Органи державної влади не можуть нав'язувати взірців життя, поведінки, а повинні гарантувати свободу вибору. Втручання держави в дії індивідів виправдано лише у випадках, коли ці дії обмежують свободу індивідів та коли індивіди добровільно передають державі частину своїх природних прав. Тому роль держави повинна зводитися до ролі «нічного сторожа» – виникаючи на ринку індивідуальних змагань, вона є не що інше, як загальна організація з охорони основних прав людини.

Захищаючи необхідність «мінімальної держави», Нозік критикував теорію «соціальної держави» за насильство над індивідами. Тут Нозік критикує теорію справедливості Ролза, який вважає, що держава повинна займатися розподілом суспільного продукту. Нозік зазначав, що у сфері економіки держава не має права втручатися у ринкові відносини, тому і не може здійснювати перерозподіл доходів та власності. Держава не повинна підтримувати ані окремі верстви населення, ані різні галузі економіки. Держава не може і не повинна володіти ресурсами, вона не одержує прибутки, податки надходять на утримання органів контролю та правоохоронних структур. У державі не може бути централізованого розподілу: «Не існує жодної особи чи групи, уповноваженої контролювати всі ресурси, – зазначає Р. Нозік, – вирішувати як саме їх слід розподілити та роздати» [3, с. 239]. Рішення, котрі приймаються в державі, це рішення не на користь загального блага. Тому Нозік вважає, що ані розподіл цінностей, ані загальне благо – не мета держави.

Нозік вважав, що індивідуальні права (у тому числі право на приватну власність і приватна сфера життя людини в цілому) взагалі мають бути значно розширені коштом держави, у тому числі і за допомогою «приватизації» військової й пенітенціарної сфер. Нозік пропонував перейти до приватних армій, в'язниць та судів.

Таким чином, Р. Нозік затверджує пріоритет первинної недоторканності прав та свобод. Для нього головними залишалися індивідуальні свободи як підстави для гарного або навіть для найкращого життя, а краще життя здійснюється за умов дотримання прав людини.

Інший американський філософ, професор університету Нью-Йорка, Рональд Дворкін, у своїй книзі «Серйозний погляд на права»

у певній мірі зробив спробу інтеріоризувати ідеї Ролза і Нозіка. У своїх працях він формулює теорію права, що ґрунтується на визнанні пріоритету особистості, її гарантованої свободи та самореалізації. Найфундаментальнішим з усіх прав Дворкін визнає право на рівність, що трактується їм як право на рівну турботу й повагу. Право на свободу Дворкін вважає похідним від права на рівність. Дворкін наполягав на тому, що тільки, коли співтовариство реально визнає своїх членів вільними та рівними один одному, тоді воно реально інтегрує своїх членів. Філософ підкреслює, що індивідуалізм не є ворогом рівності і моральності. Саме індивідуальні права, за Дворкіним, виступають у вигляді природних переваг і вибору людини, тобто вони із самого початку універсальні та не є продуктом національного і міжнародного законодавства [8, с.12].

Якщо в класичному лібералізмі права обґрунтовуються тим, що люди мають ці права і в кінцевому рахунку виграє усе суспільство в цілому, то на думку Дворкіна, аргумент про загальну користь є абсолютно недоречним у разі індивідуальних прав [1]. Наявність у людини будь-якого права означає, що вона має це право навіть у тому випадку, якщо воно не узгоджується із загальною користю та інтересом. Індивідуальні права дозволяють перешкодити ухваленню тих політичних рішень, які, відповідаючи загальним інтересам, не узгоджуються з фундаментальним принципом рівності, згідно з яким уряд повинен відноситися до громадян як до рівних. Дворкін прагне виробити таку теорію, в якій органічно з'єдналися б рівність і свобода, колективна та особиста відповідальність, вимоги лівих і правих політичних партій.

Дворкін виділяє два види дистрибутивної рівності: рівність добробуту і рівність ресурсів. Перший вид припускає розподіл ресурсів між людьми доти, поки вони не будуть рівними в добробуті. Другий вид пропонує розподіляти ресурси між людьми так, щоб кожен мав однакову з іншими частину від усієї сукупності ресурсів суспільства. Сам Дворкін – противник рівності добробуту та прибічник рівності ресурсів.

Згідно з поглядами Дворкіна, інститут представницької демократії вважається найкращим способом забезпечення соціально-політичної рівності в суспільстві, проте він є не досконалим. Рішення, що приймаються демократичним шляхом, відбивають те, що найприйнятніше для більшості. Проте, коли люди віддають перевагу одному політичному рішенню над іншим, їх переваги, згідно з Дворкіним,

містять в собі два компоненти: особистий і зовнішній. Особисті переваги громадянина стосуються тих благ, які надаються йому самому, тоді як зовнішні переваги зачіпають блага, що виділяються іншим. «У демократичному суспільстві, де, в принципі, поважаються індивідуальні права, на кожного громадянина покладено загальний моральний обов'язок дотримуватися всіх законів, навіть якщо йому хотілося б змінити деякі з них. Це його обов'язок перед співгромадянами, які дотримуються законів, в його ж інтересах, законів, які їм не подобаються. Але цей загальний борг не може бути абсолютним, оскільки навіть справедливе, в принципі, суспільство може виробляти несправедливі закони і проводити несправедливу політику...» [2, с. 255]. Якщо, наприклад, законодавчий орган, висловлюючи волю більшості виборців, забороняє виступи в підтримку непопулярних у суспільстві політичних поглядів, то це рішення не є результатом чесної конкуренції між особистими уподобаннями громадян, а висловлює домінуючі в суспільстві зовнішні переваги. Воно викликано не тим, що виступи на підтримку подібних поглядів позбавлять більшість громадян деяких можливостей, а тим, що більшість просто не схвалює ці погляди. У цьому випадку певних можливостей позбавляються саме ті, хто поділяє ці погляди. В результаті зазначене рішення не забезпечує, а порушує право кожної людини на те, щоб з нею поводитися як з рівною.

Уряд, вважає Дворкін, «має відмовитися від тієї точки зору, що громадяни ніколи не мають права порушувати закон, і не повинні визначати права громадян таким чином, щоб вони обмежувалися на основі припущень щодо загального блага. Таким чином, жорстка позиція уряду щодо громадянської непокори або кампанії придушення виступів протесту можуть вважатися свідченням нещирості заяв про визнання прав» [2, с.278]. Демократія не дозволяє вичленити в загальних перевагах громадян, що виявляються в ході голосування, особисті й зовнішні компоненти, тому для дотримання рівності вона має бути доповнена певним механізмом, що коригує, перешкоджає прийняттю мажоритарними політичними інститутами рішень, що відбивають сильні зовнішні переваги. Цей механізм можна реалізувати тільки за допомогою системи громадянських прав, які слугують противагою для певних демократичних рішень. Для Дворкіна права завжди були важливішими за правила. Безумовно, правила формулюють права, але права існують ще до того моменту, як вони висловлені у формі правил.

Відстоюючи свою теорію, Дворкін врахував головний американський досвід двохсотрічного безперервного конституційного розвитку, а запропонована ним модель права та прав людини є ідеальним варіантом американської правової системи.

Філософсько-правові погляди Дворкіна, Ролза та Нозіка відродили у розумінні прав людини природно-правову традицію раціоналізму і універсалізму, хоча, в цілому, їх концепції, рівень абстракцій й узагальнень виводить їх погляди за межі природно-правової традиції. Відроджуючи у своїх теоріях ліберальну доктрину прав та свобод, наведені концепції ґрунтувалися більшою мірою на політичній складовій універсальних основ існування прав людини.

Бібліографічний список:

1. Бікс Б. Теорія природного права Роналд Дворкін / Б. Бікс // Філософія права; за ред. Дж. Фейнберга та Дж. Коулмена. – К. : Основи, 2007. – С. 30–35.
2. Дворкін Р. О правах всерьез / Р. Дворкін; пер. с англ.; Ред. Л. Б. Макеєва. – М.: (РОССПЭН), 2004. – 392 с.
3. Нозік Р. Розподільна справедливість / Р. Нозік // Сучасна політична філософія: антологія / пер. з англ.; – упоряд. Я. Кіш. – К.: Основи, 1998. – С. 239 – 276.
4. Нозік Р. Анархия, государство и утопия / Роберт Нозік; пер. с англ. Б. Пинскера; под ред. Ю. Кузнецова и А. Куряева. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 424 с.
5. Ролз Джон Теорія справедливості / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 822 с.
6. Ролз Джон Політичний лібералізм / Сучасна політична філософія: Антологія / Пер. з англ. – Упряд. Я. Кіш. – К. : Основи, 1998. – 575 с.
7. Жарких В.Ю., Розова Т.В. Попередники прагматизму / В.Ю. Жарких, Т.В. Розова // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – Вип. 100. – К., 2011. – С. 41–49.
8. Dworkin R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality / R. Dworkin. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. – 528 pp.

В статье рассмотрены взгляды на природу прав человека в американской философии права. Представлен анализ идей Дж. Роулза, Р. Дворкина и Р. Нозика, которые возрождают либеральную доктрину прав и свобод, основываясь на их политической составляющей.

The article examines the views about the nature of human rights in American philosophy of law. The ideas of John Rawls, Ronald Dworkin and Robert Nozick that revive the liberal doctrine of rights and freedoms, which is based on its political component, are analysed.